

Татаров Олег Юрійович –
начальник центру післядипломної освіти
Київського національного університету
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук,

Дякін Ярослав Олександрович –
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Київського національного університету
внутрішніх справ

Злочини у сфері земельних відносин: теоретичні та правові проблеми розслідування

У статті розглянуто проблеми розслідування злочинів, що вчинюються злочинними організаціями, у сфері земельних відносин.

У ст. 14 Конституції України проголошення, що земля є основним національним багатством, яке перебуває під охороною держави. Це є конституційною гарантією для створення необхідних умов зміцнення в Україні законності у сфері земельних відносин.

Тому, завданням державних органів є забезпечення у повному обсязі виконання цього конституційного принципу щодо власності на землю. Одним із найважливіших засобів реалізації державної політики в сфері охорони та раціонального використання земельних ресурсів є створення дієвої та ефективної нормативно-правової бази, спроможної забезпечити правопорядок у сфері земельних відносин.

Чимало законів та підзаконних актів було прийнято для забезпечення ефективного обігу земель у нашій державі. Та, на жаль, деякі з них залишаються застарілими й не відповідають вимогам Основного закону держави.

Нині це питання є особливо актуальним тому, що накладення заборони на відчуження земельних ділянок (паїв) породжує розробку злочинцями все нових схем учинення злочинів.

Земельні ділянки стають об'єктом злочинних посягань. Злочини в сфері земельних відносин мають тенденцію до щорічного зростання. За даними ДДСБЕЗ в 1996 р. було викрито 4 злочини у сфері економіки, у 1997 р. – 28, у 1998 р. – 176, у 1999 р. – 177, у 2000 р. – 316, у 2001 р. – 399, у 2002 р. – 522, у 2003 р. – 552, у 2004 р. – 542, у 2005 р. – 1095, у 2006 р. – 1048, за 10 місяців 2007 р. – 1048.

Та підвищення рівня розкриття злочинів у сфері земельних відносин зовсім не означає, що не всі вони стають об'єктом уваги правоохоронних органів, вчасно виявляються та кваліфіковано розслідуватися.

Деякі питання в сфері земельних відносин розглядалися такими науковцями, як В.Б. Авер'янова, І.А. Дмитренко, М.І. Єропкина, Б.В. Єрофєєва, Н.Д. Казанцева, О.С. Мірошниченко та ін. Але у їх працях вони не відображують багатьох проблемних питань. Монографічні праці з питань удосконалення розслідування злочинів у сфері земельних відносин в нашій державі, на жаль, також відсутні.

У зв'язку із зазначеними факторами виникають труднощі в оперативних працівників та слідчих при розслідуванні кримінальних справ даної категорії. Вищевказане змусило нас зайнятися дослідженням даної проблеми.

Аналіз кримінальних справ дозволив дійти висновку, що проблеми, які виникають при розслідуванні злочинів у сфері земельних відносин зумовлені наступними чинниками: новизною злочинів даної категорії, а відповідно й відсутністю у правоохоронних органів інформації про способи їх вчинення; недостатнім рівнем підготовки оперативних працівників та слідчих до розслідування кримінальних справ даної категорії, адже в порівнянні з розслідуванням інших злочинів вони є досить складними; не віднесення злочинів у сфері земельних відносин до окремого блоку, а відповідно й відсутністю статистики щодо їх вчинення; недосконалістю нормативно-правової бази, що регулює відносини в сфері земельних відносин; відсутністю методики розслідування злочинів даної категорії тощо; неможливістю при розгляді інформації про злочини в сфері земельних відносин оперативних працівників та слідчих відмежувати цивільно-правові відносини від злочину; необхідністю одночасного проведення значного обсягу оперативно-розшукових заходів та слідчих дій тощо.

Та особливо небезпечним для суспільства й держави є те, що земля стала об'єктом посягань організованих злочинних груп. Висока технічна оснащеність злочинних угруповань, наявність у них власної розвідки й контррозвідки, володіння ними новітніми формами та методами протидії правоохоронним і судовим органам ускладнює, а іноді й унеможлиблює виявлення ознак вчинюваних ними злочинів лише кримінально-процесуальними та криміналістичними засобами [1, с. 5].

Ці угруповання, використовуючи свої корумповані зв'язки в усіх органах влади, здійснюють протидію у розкритті та розслідуванні злочинів даної категорії. Враховуючи обмеженість друкованого матеріалу для статейного викладу, зупинимось в основному на цьому питанні.

У науці під протидією розслідування злочинів розуміють сукупність умисних дій, що направлені на протидію інших дій (діяльності правоохоронних органів), метою яких є досягнення об'єктивної істини у кримінальній справі та здійснення правосуддя. Вона може виявлятися в діяльності різних осіб, направлених на зміну об'єкту чи інформації про нього [2, с. 312].

Р.С. Белкін визначав протидію як умисну діяльність з метою протидіяти розслідуванню, і, в результаті, встановлення істини у кримінальній справі [3, с. 691].

У законодавстві України, що регулює боротьбу зі злочинністю, поняття та ознаки протидії розслідуванню злочинів не передбачено.

Протидію розслідуванню злочинів можуть здійснювати як ті особи, які відносяться до учасників кримінального процесу, так і ті котрі до них не відносяться. Мотиви цього можуть бути самими різними: це й бажання ухилитися від кримінальної відповідальності та покарання, отримання винагороди чи інших нематеріальних благ тощо.

У кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві України відсутня загальна норма, що вказує на конкретні діяння, які є протидією розслідуванню злочинів. Аналіз норм Кримінального кодексу України (далі КК) показує, що до протидії розслідуванню злочинів відносяться діяння, за які передбачено кримінальне покарання. До них належать зловживання владою чи службовим становищем (ст. 365 КК); перевищення влади або службового становища (ст. 356 КК); службове підроблення (ст. 366 КК); втручання в діяльність правоохоронних органів (ст. 376 КК); погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 377 КК); умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного (ст. 378 КК); посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною зі здійсненням правосуддя (ст. 379 КК) тощо.

У Кримінально-процесуальному кодексі України (далі КПК) також відсутня норма, що прямо вказує на протидію розслідуванню злочинів. Так, у ст. 148 КПК

вказано, що з метою запобігання спробам ухилитися від дізнання, слідства або суду, перешкодити встановленню істини у кримінальній справі або продовжити злочинну діяльність, а також забезпечення виконання процесуальних рішень можуть застосовуватися запобіжні заходи. Це є не що інше як можливість запобігання протидії розслідуванню злочину.

До запобігання протидії розслідуванню злочинів також відноситься й відсторонення слідчим посадової особи від займаної посади, яка притягується до кримінальної відповідальності, в разі можливості цієї особи впливати на хід досудового чи судового слідства (ст. 147 КПК). Одним із елементів запобігання протидії розслідуванню злочинів є також відвід учасників кримінального судочинства (глава 4 КПК).

Протидію розслідуванню злочинів, умовно, можна поділити на законну та незаконну. До законної протидії можна віднести відмову від дачі показань та відповідей на запитання підозрюваними та обвинуваченими (ст. 142 КПК); участь захисника у справі (ст. 44, 45 КПК). Щоправда остання може бути як правомірною (участь захисника у проведенні слідчих дій, подання доказів тощо), так і неправомірною (підкуп потерпілих, свідків, осіб, у провадженні в яких знаходиться кримінальна справ, керівників правоохоронних органів, спеціалістів, експертів; передача інформації від підозрюваних, обвинувачених та підсудних, які знаходяться в ізоляторі тимчасового тримання чи слідчому ізоляторі до осіб, котрі знаходяться на волі тощо).

Вивчення стану земельних відносин, матеріалів кримінальних справ та опитування слідчих, які займаються розслідуванням кримінальних справ у сфері земельних відносин, оперативних працівників підрозділів державної служби боротьби з економічною злочинністю дозволило дійти висновку, що протидія розслідуванню злочинів у сфері земельних відносин полягає в:

Якісній підготовці до вчинення злочину. Для здійснення цього злочинці залучають фахівців у сфері земельних відносин. До них відносяться й голови відповідних рад, які безпосередньо беруть участь у розподілі земель; землевпорядники, що в багатьох випадках також мають до цього відношення; особи, які працюють в органах виконавчої влади, що здійснюють контроль за використанням земельних відносин; працівники правоохоронних органів, судді та адвокати, котрі мають досвід у розслідуванні справ даної категорії.

Маскуванні злочину. Діяння по знищенню слідів злочину може здійснюватися як до того моменту, коли інформація про злочин надійде до правоохоронного органу, так і в процесі розслідування. Маскування може полягати у знищенні посадовими особами органів місцевого самоврядування й органів виконавчої влади, які були співучасниками вчинення злочину чи отримали грошову винагороду, документів, що можуть використовуватися в процесі доказування (протоколи засідань сесій відповідних місцевих рад, у яких зафіксовано рішення про безкоштовну передачу певній особі земельної ділянки у приватну власність, грошова чи експертна оцінка землі) або внесення змін до цих документів; знищення особи, яка безпосередньо вчинила злочин та слідів такого злочину; нотаріусів, котрі посвідчували договір куплі-продажу, оформляли доручення тощо.

Відмові від подання чи подання обвинуваченням завідомо неправдивих показів. Зазначені дії можуть здійснюватися з метою ухилення від кримінального покарання та кримінальної відповідальності як самого обвинуваченого, так й інших співучасників злочину. Нерідко обвинувачені дають завідомо неправдиві показання для заведення слідства по хибному шляху, й відповідно втрачається час, протягом якого земельні ділянки, здобуті незаконним шляхом, реалізуються.

У зв'язку зі скрутною економічною ситуацією в нашій державі, найбільш розповсюдженим прийомом протидії розслідуванню є *вплив шляхом підкупу чи*

погроз на свідків та потерпілих. Наслідком чого є відмова останніх від дачі показань чи дача завідомо неправдивих показань. Вплив на інших осіб, що протистоять злочинним намірам угруповань, що намагаються незаконними способами отримати землю, здійснюється шляхом:

підкупу експертів, слідчих, оперативних працівників. Результатом цього може бути фальсифікація матеріалів дослідчої перевірки, й відповідно, відмова в порушенні кримінальної справи. Досить часто це пояснюється відсутністю складу певного злочину або наявністю цивільно-правових відносин. Наслідком підкупу може бути невжиття слідчим заходів щодо можливості забезпечення цивільного позову чи можливої конфіскації майна (не накладення заборони на відчуження земельної ділянки, яка стала об'єктом злочинних посягань) тощо.

Одним із прийомів протидії розслідуванню є відтягування моменту порушення кримінальної справи, що призводить до втрати слідів злочину та іншої доказової бази й сприяє особам, які його вчинили, уникнути кримінальної відповідальності;

підкупу керівництва правоохоронних органів та суддів. Наслідком цього може бути ознайомлення злочинців з інформацією, що міститься в правоохоронних органах відносно вчинених ними злочинів. Після чого злочинці направляють свої зусилля на знищення доказів, викрадення осіб – носіїв інформації та навіть їх ліквідацію. Таким чином, подальше розслідування не матиме ніякого сенсу.

З метою не встановлення об'єктивної істини у справі, керівниками правоохоронних органів застосовується такий прийом як відсторонення від розслідування кримінальної справи досвідчених оперативних працівників та слідчих. Підставою для цього можуть бути незначні доопрацювання, скарги підозрюваних, обвинувачених, потерпілих та ін. Після цього справи передаються слідчим, які провадять розслідування “належним чином”.

Нерідко керівництвом віддаються вказівки про “необов'язковість” використання матеріалів ОРД. Невикористання матеріалів ОРД чи несвоєчасне їх використання для прийняття відповідних процесуальних рішень, у тому числі й проведення слідчих дій, дає змогу особам, які вчинили злочини, уникнути покарання та відшкодувати збитки, завдані вчиненим ними злочином, або до невинновданого затягування вирішення кримінальної справи, а інколи й до незаконного притягнення до кримінальної відповідальності та засудження невинних осіб [1, с. 396].

Для зміни підозрюваним, обвинуваченим та підсудним міри запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на міру запобіжного заходу, не пов'язану з позбавленням волі, керівництвом правоохоронних органів даються вказівки на зміну кваліфікації злочину з тяжкого на менш тяжкий. Внаслідок цього зазначені особи матимуть можливість протидіяти розслідуванню.

Коли суддям не вдається прийняти завідомо неправдиве рішення, вони застосовують такий прийом протидії встановленню об'єктивної істини у справі, як повернення її на додаткове розслідування. Відповідно в злочинців знову з'являється можливість впливати на органи розслідування. Наслідком вищезазначених дій може бути зупинення досудового слідства у справі чи закриття кримінальної справи.

Досить часто злочинці для відведення уваги правоохоронних органів вчинюють інші злочини.

Таким чином, процес розслідування злочинів у сфері земельних відносин потребує негайного удосконалення, на що повинно бути звернено увагу науковців та практичних працівників. З урахуванням зазначеного та практики розслідування злочинів у сфері земельних відносин, необхідним є внесення змін до нормативно-правових актів, що регулюють земельні відносини, та розроблення методичних рекомендацій з розслідування злочинів зазначеної категорії.

Список використаних джерел

1. *Погорецький М.А.* Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: Монографія. – Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с.
2. *Кустов А.М.* Криміналістическая сущность противодействия расследованию и его механизм. // Расследование и противодействие ему в состязательном уголовном судопроизводстве: процессуальные и криміналістические вопросы: Сб. научн. трудов. – М.: Академия управления МВД России, 2007. – 345 с.
3. *Криміналістика: Учебник для вузов / Под ред. Р.С. Белкина.* – М., 1999. – 523 с.

The article is devoted to the problems of investigation of crimes committing by the criminal organizations in the land relations sphere.

© О.Ю. Татаров, Я.О. Дякін, 2008